

der fører fra de generelle værker over særlige emner (med behørig hensyntagen til specielle fænomener indenfor perioden), hvorefter en regional underinddeling følger. – I afsnittet om Norden derimod følger efter periodeinddelingen en regional inddeling efter de nordiske hovedlande, hvorefter så først generelle værker, dernæst litteratur om specielle emner meddeles. Enkelte områder (Sønderjylland (Slesvig), Skånelandene, Færøerne og Grønland samt Island) er trukket ud af systemet og behandles særskilt.

Hele den systematiske opbygning præsenteres i klar og overskuelig form og giver brugeren af bibliografien en ubesværet adgang til litteraturen om et givent emne. Bibliografiens praktiske brugsværdi øges derudover af et særdeles fyldigt person-, sted-, emne- og forfatterregister (s. 349–424). Opstillingen af de enkelte værker i bibliografiens enkeltafsnit i en »prioriteret rækkefølge« forekommer derimod ikke helt gennemskuelig – først efter værkets type (1), dernæst efter værkets emnemæssige bredde (2), værkets omfang (3), affattelsessprog (4) og endelig udgivelsesår (5). Bortset fra typebestemmelsen, som er klar nok, er det i bibliografien umuligt at skelne mellem de opstillede kategorier, og man hjælpes ikke af forfatterne (f. eks. ved en særlig kategorinotation). Man vil med fordel kunne forenkle opstillingen efter mere entydige principper i en senere udgave af K.B. Iøvrigt er den systematiske findeling så nuanceret, at man sjældent føler behov for yderligere inddelinger i enkeltafsnittene.

K.B. er selektiv, og som det er tilfældet med alle selektive bibliografier er der enkelte både af de medtagne og af de ikke medtagne titler, der stikker i øjnene. Som helhed er K.B. imidlertid velafbalanceret, man har disponeret godt med den plads, der har været til rådighed. Den bibliografiske behandling af den medtagne litteratur er forbilledlig klar, ligesom iøvrigt hele bogens typografiske udstyr. – K.B. henvender sig nok i mindre grad til den fagspecialiserede kirkehistoriker end til de mange, der kommer til kirkehistorien for første gang eller udefra, fra andre fag. I denne sammenhæng opfylder K.B. et virkeligt behov. Den vil kunne spare mange litteratursøgende sjæle megen tid.

Erik Petersen

A. F. Nørager Pedersen: Prædikenens idéhistorie. København, Gyldendal 1980. 390 s., ill.

Mens udforskere af den økonomisk-social historie og den materielle kulturhistorie på flere områder har haft blik for værdien af de oplysninger om menigmands tilværelse, der findes i det forholdsvis fyldigt overleverede kildestof som prædikener udgør, ikke mindst fra ældre tid hvor egentlige data er sjældne, så venter denne litteratur endnu på mere systematiske studier i ideologi- og opinionshistorisk sammenhæng, til trods for at den ikke frembyder mindre interesse set fra kulturhistoriens mentale side. Prædikantfunktionen har dog været en af de vigtigste formidlinger mellem lokalsamfund og den vide verden, mellem samfundslag med forskellig uddannelses- og bevidsthedsform, mellem magthavere og undersåtter.

Historikere der griber til det foreliggende danske værk ud fra sådanne interesser, risikerer imidlertid at blive skuffet, da den historie det beskæftiger sig med, udelukkende handler om ideer om og med prædikener. Denne historie optager forf. som præst og lærer i homiletik (prædikekunst); men der er kun i en vis forstand tale om et teologihistorisk arbejde. Bogens sigte er i grunden snarest systematisk, nemlig at bestemme prædikenens »kategoriale egenart« ved at analysere forskellige typer, og det er karakteristisk nok ikke mindst teoretisk-homiletiske skrifter der er lagt til grund for fremstillingen. Dog belyses og suppleres teorierne også med flere udmærkede analyser, hentet fra praksis.

Arbejdet er orienteret ud fra prædikenens stilling i den danske kirke idag, der som så meget andet synes kriseram, og det søger at kortlægge hovedlinjer henimod denne situation. Efter en skitse af oldkirkens prædiken når forf. hurtigt frem til reformatorerne, og over halvdelen af fremstillingen beskæftiger sig med den danske lutherske prædiken fra Tausen til Møllehave. Her bliver der givet en god orientering og klare karakteristikker.

Da værket totalt afholder sig fra andre synsvinkler på prædikener end den homiletiske, må læsere der ikke deler den professionelle interesse for prædikenens »kategoriale egenart«, eller som snarere interesserer sig for at se denne belyst i andre sammenhænge, ikke vente sig mere end en velkrevet introduktion til den behandlede litteratur. Typografi og illustrationer leder tanken hen på lærebøger.

Forf. er sig den indskrænkning bevidst som ligger i, at kun de udgivne prædikener har kunnet lægges til grund, og at hele fremførelsessituationen og virkningen på tilhørerne på det nærmeste går tabt, når prædikener læses. Netop på dette område er imidlertid de homiletiske lærebøger, som fortrinsvis har arbejdet videre på antikkens og humanismens retoriske tradition, betydningsfulde kilder m.h.p. prædikenernes explicitte intentioner og den kirkelige elites egne forestillinger om formidlingens betingelser. Men det havde unægtelig givet mere perspektiv, hvis udviklingen i den samtidige verdslige retorik var skitseret som baggrund for homiletikken. På samme måde kunne de elementer i prædikenen der viser hen til sakramenter o.a. liturgi, som forf. har klart blik for f. eks. hos Grundtvig, have været stillet over for de modsat rettede henvisninger, især hele den mulighed for alternativ prædiken som salmetraditionen efter Grundtvig har udgjort; men denne bredere kirkehistoriske tilgang havde unægtelig krævet en ganske omfattende grundforskning.

Især er det dog for anm. en unødigt indskrænkning at prædikenens idéhistorie så at sige anskues fra en prædikestolsintern vinkel. Den får dermed tilkendt en egendynamik som den næppe har krav på. Et centralt punkt i bogen er påvisningen af det skifte der sker i 19. årh., da den belærende tradition afløses af prædikener hvis situationsforståelse er, at prædikanten selv skal høre forkyndelsen på linje med menigheden, og at denne på forhånd kender evangeliernes sagsindhold. Men det er dog ikke uvigtigt for forståelsen af denne, kirkehistorisk overordentlig betydningsfulde overgang, at den sker i takt med at kirken mister sin position som den vigtigste offentlighedsinstitution i lokalsamfundene. Også i den almindelige idéhistorie sker der noget i denne tid. I Jan Lindhardts fortræffelige bog *Retorik* (1975) kan man således læse en analyse af den europæiske kulturs fortrængning af retorikken og den humanistiske dannelses fallit, og meget af hvad der her siges kan, af flere grunde, direkte belyse prædikenens udvikling henimod den nutidige situation.

Torben Damsholt

OLDTID OG MIDDELALDER

New Directions in Scandinavian Archaeology, ed. by *Kristian Kristiansen* and *Carsten Paludan-Müller*. Studies in Scandinavian Prehistory and Early History I. Nationalmuseet, København u. år (vist 1978). 271 s., ill.; 122 kr. incl. moms.

Nationalmuseet starter med dette bind en ambitiøs serie om skandinavisk arkæologi – et forsøg på at markere Danmark som skandinavisk centrum? Titlen er lovende: Hvad sker der i den arkæologiske forskning her og nu? Hvis indholdet er dækkende, sker der mange ting på en gang. 3 artikler behandler ældre stenalder, 2 bronzealder, 3 jernalder, 1 etnografi og en måleenheder. 4 emner er danske, 2 norske, 1 svensk, 1 sudansk og et mere europæisk. Trods nogle af emnernes ubestrideligt almene historiske interesse, vil